

Inhoud

Voorwoord	9
I De klimaatdreiging	13
II De hoop van Christus	43

Voorwoord

De laatste jaren zijn serieuze wetenschappers en journalisten het woord 'klimaatcrisis' gaan vermijden. Het woord 'crisis' doet volgens velen geen recht aan de realiteit, aan de schade door de opwarming van de aarde. Ze kiezen ervoor om te spreken van een 'klimaatramp', want dat is de werkelijkheid.

Klimaatonderzoekers zijn profeten die vanuit hun eigen expertise spreken. En wie oren heeft om te horen, hoort. Dan is de grote vraag welke conclusies de kerk trekt in deze uiterst urgente situatie. Wat is een geloofwaardige christelijke houding wanneer het klimaat op drift raakt en de aarde slecht wordt behandeld? Moeten we domweg wachten op de dystopische finale van onze planeet en maar hopen dat we uiteindelijk worden gered van de kosmische ramp?

Hoewel het inleidende deel I de belangrijkste oorzaken en gevolgen beschrijft van de klimaatverandering, is dit niet een boek over de opwarming van de aarde op zich. Het wil veeleer een bijdrage leveren aan het gesprek over de theologische visie waarin de kerk verankerd moet zijn, om te reageren op de bedreigingen die momenteel al het andere in onze wereld overschaduwden. Een diepgaande visie van Gods bedoelingen met onze wereld is noodzakelijk, wil de christelijke stem echte hoop geven in plaats van te vervallen in moralistische uitspraken of reflexmatig vermijdingsgedrag.

De grote christelijke traditie biedt daarvoor bronnen die we vaak slechts oppervlakkig kennen; bronnen die de komende jaren onderzocht moeten worden. Dat is de primaire taak van theologen. Ik geef in dit boek niet meer dan een eerste schets hoe zo'n theologische visie

eruit zou kunnen zien. Mijn inspiratie daarvoor haal ik niet alleen bij de kerkvaders van de onverdeelde kerk, maar ook bij belangrijke eigentijdse theologen op dit gebied.

Zorg voor de aarde kan worden gelezen als een naschrift op mijn boek *Alla himlens fåglar har flytt* ('Alle vogels waren uit de lucht verdwenen', Jeremia 4:25, NBV). Terwijl ik het boek Jeremia bestudeerde, kroop de profetische traditie zo diep onder mijn huid, dat ik die niet meer kwijtraakte. Sindsdien bekijk ik de onderzoeksrapporten over klimaatverandering met nieuwe ogen. Je kunt er nauwelijks meer omheen dat de Hebreeuwse profeten niet alleen over een verleden tijd spraken, maar ook over gebeurtenissen die zich nu dagelijks voltrekken in onze wereld. Ze spreken regelrecht over de huidige crisis met haar radicale veranderingen.

Een rode draad door dit boek is de spanning tussen deze volgende twee bijbelse uitspraken: 'De hemel en de aarde zullen verdwijnen' en 'Maar waar wij eigenlijk naar uitkijken, dat zijn de nieuwe hemel en de nieuwe aarde die God beloofd heeft. Daar zal alles goed en rechtvaardig zijn.' Hoe verhouden deze twee uitspraken zich tot elkaar? Wat bedoelt Jezus als Hij zegt dat de aarde zal *verdwijnen*? En waaruit bestaat de *nieuwe* aarde?

We hebben een beter begrip nodig van Gods schepping en de rol van de mens hierin, willen we vandaag een relevante stem laten horen. Ik ga geen vragen beantwoorden over *hoe* we moeten omgaan met specifieke dingen zoals reizen, landbouw en veeteelt, eetgewoontes, opwarming, recycling enzovoort. Het is immers niet de taak van de theologie om op zulke oplossingen te wijzen. De wetenschappers zijn het erover eens dat de toenemende uitstoot van kooldioxide processen in gang zet met onomkeerbare gevolgen. Maar de meningen lopen uiteen over de vraag welke praktische maatregelen het meeste bijdragen tot herstel van de schade aan het aardsysteem.

Wat we ons echter ook moeten afvragen is dit: waar zit nu die weerstand in de menselijke natuur, die het ons bemoeilijkt om zó te handelen dat we de gigantische bedreigingen van onze aarde tegengaan? Die ons belemmert om dan te reageren vanuit het besef van wat goed en juist is?

De echte vragen gaan over onze houding, onze blik en onze verwachtingen van het leven. Hoe moeten die veranderen, om het leed van zowel de menselijke als niet-menselijke schepping te verlichten? Een *ecologische* visie kan ons een geestelijk kompas geven. Dat is een manier van denken, spreken over en leven op de aarde, die zowel geworteld is in de schepping als in de incarnatie van Jezus. Die visie kan als gids dienen bij de steeds terugkerende keuzes die ons dagelijks leven vraagt. Een *eschatologische* visie ziet een nieuwe wereld in wording. Als onze manier van denken en spreken over de toekomst voortkomt uit het geloof in de opstanding, kan die zowel hoop en moed als verwondering wekken.

Peter Halldorf

Brantevik, 15 augustus 2019;
met aanvullingen in december 2019
en maart 2020

De klimaatdreiging

‘Ik geloof niet dat er ook maar één goede reden te vinden is om hoop te hebben.’

Dit zei regisseur Paul Schrader toen hij in een interview zijn opmerkelijke film *First Reformed* becommentarieerde. Die film ging in de zomer van 2018 in de Verenigde Staten in première. Een verhaal over existentiële wanhoop, tegen de achtergrond van een onafwendbare milieuramp.

Michael, een jonge man, gaat samen met zijn vrouw Mary naar een dominee in een arme protestantse kerk buiten New York. Hij is zich gaan afvragen of het wel goed is om een gezin te stichten en kinderen op de wereld te zetten. Zijn vrouw is zwanger en ze verwachten hun eerste kind.

Dominee Ernst Toller, die zich in zijn museumachtige kerk meer een toeristengids voelt dan een geestelijk leider, raakt zelf al gauw overtuigd van het realisme in Michaels doemdenken. Hij is besmet met wat Kierkegaard de ‘ziekten tot de dood’ noemde: vertwijfeling en gelatenheid.

In de film van Paul Schrader wordt de vraag op de spits gedreven: is het mogelijk om te hopen, ook als daarvoor geen rationele grond lijkt te zijn? De regisseur zegt zelf: ‘Wie vandaag de dag optimistisch is, let gewoon niet goed op.’ Maar dan voegt hij er onverwacht iets aan toe: ‘Dan wordt de vraag: kies je ervoor om te hopen? Kies je ervoor om te geloven? Of capituleer je voor je wanhoop?’ Schrader vertelt dat hij die uitspraak, om ‘ervoor te kiezen om te hopen’, bij de Franse filosoof Albert Camus heeft gevonden. Naar verluidt zou Camus ooit hebben gezegd dat hij weliswaar niet geloofde, maar dat hij ervoor koos om te geloven.

En Paul Schrader geeft dan als commentaar: ‘Zo’n onderscheid is relevant voor de wereld waarin we vandaag leven.’

Zo’n onderscheid was uitermate relevant voor de Hebreërs die in het begin van de vijfde eeuw voor Christus werden getroffen door een grote ramp: een buitenlands leger had hun land overmeesterd en hun

stad met geweld ingenomen. Langs een pad van tranen waren ze zelf als ballingen weggevoerd naar Babel.

Het verlies van hun land komt voor deze mensen op hetzelfde neer als verlies van hun geloof. De moedeloosheid hangt zwaar over hun bestaan wanneer ze aan de oevers van de rivier de Kebar onder de wilgen zitten en hun lot bewenen.

*Wij zaten aan de rivier in de stad Babel
en huilden toen wij aan Jeruzalem dachten.
Onze citers hadden wij daar
aan de takken van een wilg gehangen,
omdat onze bewakers wilden dat wij zouden zingen.
Ondanks dat zij ons sloegen,
wildens zij een vrolijk lied horen.
'Vooruit,' zeiden zij, 'zing eens een lied over Jeruzalem!'
Maar hoe kunnen wij nu in een vreemd land
een lied voor de HERE zingen?'*

3

Volgens de christelijke pastorale traditie is het verliezen van de hoop veel ernstiger dan zondigen. Wie zondigt, kan altijd weer opstaan en vergeving ontvangen. Zevenmaal zeventigmaal. Maar wat rest er voor wie de hoop verliest?

'Niet de zonde, maar de wanhoop drijft ons naar de rand van de afgrond', schrijft Johannes Chrysostomos. Hij sluit daarmee aan bij een visie op de zondeval als de aanleiding bij uitstek tot hopeloosheid en gelatenheid. In de middeleeuwen worden *acedia* en *tristitia* – apathie en droefheid – gerekend tot de zonden die tot de dood leiden. Deze visie vindt zijn oorsprong in de zielszorg die zich in de woestijn ontwikkelde, waarbij de emoties en het streven van de ziel met scherpzinnigheid werden gediagnosticeerd. Binnen deze traditie ontmoeten we in de vierde eeuw Efraïm de Syriër, die in zijn beroemde vastengebieden onderscheid maakt tussen *geestelijke luiheid* en *moedeloosheid*. Ze behoren tot de psychische aandoeningen die de ziel de diepte in trekken in plaats van omhoog.

Uiteindelijk is er zelfs niets meer te wanhopen over. ‘Wat we niet verlangen, kan geen object van hoop of wanhoop zijn’, schrijft Augustinus. In plaats daarvan vallen we ten prooi aan de gevaarlijkste vorm van utopie: *status quo*. Er is geen verandering meer mogelijk of wenselijk.

4

‘Er is geen hoop meer, het is met ons gedaan’,² luidt de klacht van de weggevoerden over hun ongeluk.

Hoe zou het leven de moeite waard kunnen zijn als je niet langer mag wonen in je geliefde Jeruzalem? Is er eigenlijk nog wel een toekomst? Heeft het nog zin om plannen te maken voor een gezin en kinderen?

Wanneer die dodelijke ziekte zich als een epidemie verspreidt over de ballingschapskolonie in Babel en de weeklachten Jeruzalem bereiken, klimt de profeet Jeremia in de pen en schrijft een brief aan zijn gedeporteerde landgenoten. Hij schrijft opdat ze het vermogen tot zingen weer terug zullen krijgen:

‘Bouw huizen om in te wonen, leg tuinen aan en leef van de opbrengsten. Trouw en krijg kinderen, laat je zonen en dochters trouwen en krijg vele kleinkinderen. Vermenigvuldig u! Zorg dat uw aantal niet kleiner wordt! Zet u in voor de vrede en de welvaart van de stad waarheen ik u heb verbannen. Bid voor haar tot de HERE, want als uw stad welvarend is, bent u het ook.’

‘Want ik weet welke plannen ik voor u heb,’ zegt de HERE. ‘Met deze plannen heb ik uw geluk voor ogen, niet uw ongeluk. Ik wil u weer een toekomst en nieuwe hoop geven.’³

Jeremia’s brief is verbazingwekkend en veel revolutionairder dan we ons kunnen voorstellen. Het ontbrak deze mensen aan woorden om een hoopvolle gedachte te formuleren en aan kracht om te kiezen voor hoop als levenshouding. In die machteloosheid geeft Jeremia hun voedsel voor geloof in de toekomst; niet alleen aan de rivieren van Babel, maar ook tijdens de eeuwen van verstrooiing en vervolging die